

Микола Литвин

ІСТОРИК УКРАЇНСЬКИХ ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ: ОЛЕКСАНДРОВІ КОЛЯНЧУКУ – 80

Пам'ять про драматичне минуле, боротьбу за державність і соборність українських земель у ХХ ст. стала невід'ємною частиною життя Олександра Колянчука, який розпочав свою професійну діяльність як агроном і талановитий педагог, а завершує як знаний історик новітньої доби України і Польщі.

Народився майбутній вчений 2 квітня 1932 р. в сім'ї Миколи та Анастасії (з роду Пашук) у с. Вілька Тарнівська на Холмщині¹, яке зазнало масової депортації на схід у період Першої світової війни (1915). “Прийшов я на світ, – згадував О. Колянчук, – коли діди мої з батьками встигли поставити нову хату та господарські будинки по повероті з майже чотирилітнього вигнання у 1915 році, яке називалося чомусь біженством. З часів перебування в районі Тули і Самари привезли багато споминів... Повернувши до рідного села, спільними зусиллями побудували землянки: зі 150 садиб залишилася лише одна хата мого дядька Петра Дармороста... Діди мої і мама займалися працею на 12-гектарному господарстві. Батько, маючи за собою службу в рядах польського війська, перебування у більшовицькому полоні та короткотривалий перевишкіл на офіцера війська майбутньої Польської радянської соціалістичної республіки, в “нагороду” брав участь у руйнуванні військового православного собору у Холмі, щоб, як пояснювали офіцери, русини, їдучи до Холма на торги, не нагадували дітям про руське минуле Холмщини. (Згодом у Велику суботу 1921 року підірвано церкву св. Кирила і Мефодія на Даниловій Горі). Повернувши з війська, батько займався торгівлею у сільській лавці, якій присвоїли назву “Бджола”². У своїх наукових студіях і публічних виступах учений завжди згадує, що цей праукраїнський терен був державотворчим ядром Галицько-Волинського князівства; у Холмі народився визначний історик України і будівничий Української Народної Республіки Михайло Грушевський, тут у роки Другої світової війни працювали талановиті науковці – літературознавець і богослов Іван Огієнко, історик Мирон Кордуба та інші. З цього краю бере свій родовід родина Крип'якевичів – літератор і богослов отець Петро Крип'якевич, історик Іван Крип'якевич, хімік зі світовим іменем Богдан Крип'якевич.

¹ *Литвин М.* Колянчук О. М. /М. Литвин // Українські історики ХХ століття. Біобібліографічний довідник. – Київ; Львів, 2003. – Вип. 2. – Ч. 1. – С. 143.

² Депортації. Західні землі України кінця 30-х – початку 50-х років: У 3 т. / [відп. ред. Ю. Сливка, упор. Ю. Сливка, М. Литвин, К. Науменко та ін.]. – Львів, 2002. – Т. 3. – С. 310.

Восени 1941 р. батько відправив юного Олеса на навчання в шойно відкриту сільську початкову школу, яку німецька адміністрація закрила через два роки у зв'язку з загостренням військово-політичного протистояння між місцевими українцями та поляками. Як відомо, каталізатором цього процесу стали масові польські акції нищення православних церков у 1938 р. і збройні дії польського підпілля на півдні Холмщини у 1943 р., а також відплатні дії нечисленного підпілля Української повстанської армії³.

Наприкінці 1944 – на початку 1945 рр. майже половина зі 130 сімей села була депортована в УРСР. Колянчукам вдалося уникнути переселення.

Завершив початкову освіту хлопець вже після війни, склавши навесні 1947 р. екзамен у с. Став неподалік Холма. А вже в ході військово-політичної операції “Вісла” у липні цього ж року родину разом з іншими односельцями депортовано на північ Польщі, звідки виселено німців. Колянчуки оселилися у с. Добрий Пасленцького повіту на Ольштинщині⁴.

Восени юнак вступив до Аграрної гімназії в Пасленку, яку невдовзі перевели до Королева й перейменували в технікум. О. Колянчука як випускника-відмінника 1951 р. скеровано до Сільськогосподарської вищої школи в Ольштині, де він 1956 р. здобув диплом майстра-інженера аграрія.

Працював О. Колянчук на адміністративних і педагогічних посадах у аграрно-промисловому комплексі: Ольштинському воєводському об'єднанні молочних кооперативів (1957–1960), відділі освіти Ольштинського воєводського комітету Об'єднаної народної партії (1960–1964), президії Ольштинської воєводської національної ради (1964–1974). Згодом О. Колянчука призначають заступником директора Воєводського центру аграрного прогресу (м. Бенс), а з 1985 р. директором Воєводського центру аграрного розвитку (м. Серадз). Тоді ж О. Колянчук переселяється з Ольштина до Здунської Волі. У 1983 р. його обирають до Ради освіти при Міністерстві рільництва, призначають членом, а невдовзі й головою редакційного комітету “Регіонального аграрного інформатора”, який узагальнював діяльність аграрного сектора п'яти воєводств – Серадського, Лодзького, Пйотрківського, Скерновицького і Плоцького. Опублікував десятки аналітичних та методичних статей у часописах “Nowe Rolnictwo”, “Głos Olczyński”, “Służba Rolna”, “Biuletyn Pedagogiczny Oświaty Rolniczej”. Брав участь у просвітницькій діяльності Товариства всесвітнього знання, Асоціації інженерів і техніків рільництва, Головної технічної організації.

У часи політичної відлиги, яка розпочалася наприкінці 50-х років, вступає до новоствореного Українського суспільно-культурного товариства (нині – Об'єднання українців у Польщі), багато друкується в його органах – тижневику “Наше слово”, щорічниках “Український календар”, “Український альманах”, готує культурно-освітні передачі українською мовою на Польському радіо.

Наприкінці 80-х – на початку 90-х років, після краху тоталітарних режимів у ПНР і СРСР, О. Колянчук легалізує свої історико-краєзнавчі уподобання, досліджує добу УНР, аналізує діяльність петлюрівської військово-політичної еміграції

³ Див.: *Горний М.* Трагедія українських сіл Холмщини 1943–1945 рр. / М. Горний – Львів, 2007. – 304 с.

⁴ Депортації. Західні землі України кінця 30-х – початку 50-х років. – С. 310–312.

в міжвоєнній Польщі, активно листується з відомими діячами культури, письменниками і науковцями України, часто відвідує львівські бібліотеки, архіви, наукові й культурно-освітні установи, продовжує готувати україномовні радіопередачі.

Після переїзду до Перемишля у 1994 р. зав'язує творчі контакти з місцевими красназвцями М. Новосадом, Б. Гуком, М. Козаком, В. Пилиповичем, О. Попович та іншими, допомагає варшавському колезі Р. Шагалі збирати матеріал до книжки про українців Варшави, регулярно виступає з бесідами перед педагогами й учнями новоствореного українського лицюю ім. М. Шашкевича у Перемишлі. Спілкується з відомим польським україністом, директором Південно-Східного інституту у Перемишлі доктором С. Стемпнем, а 22 січня 1998 р. його обирають заступником голови правління цього недержавного українознавчого інституту, в якому стажувалося чимало молодих науковців з Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Інституту історії України НАН України, Львівського, Київського і Прикарпатського національних університетів. Учений бере участь в організації наукових конференцій, упорядкуванні історичних збірників, комплектуванні українознавчої бібліотеки Південно-Східного інституту, яку вважають однією з кращих у Польщі.

У 2000 р. О. Колянчук блискуче захистив на спецраді з історичних дисциплін у НУ “Львівська політехніка” кандидатську дисертацію “Українська військова еміграція у Польщі 1920–1939 рр.” (спеціальність 20.02.22 – військова історія; наук. керівник М. Литвин). Загалом у науковому доробку О. Колянчука в галузі новітньої історії України і Польщі вісім книг і приблизно сто статей. Надзвичайно цінними і справді науково піонерськими є його монографії про Українські визвольні змагання першої чверті ХХ ст., насамперед про державно-політичних діячів і військовиків доби УНР, українську військову еміграцію у міжвоєнній Європі, проблеми вшанування пам'яті діячів української історії та культури на території Польщі: “Незабутні могили” (Львів, 1993), “Генералітет Українських визвольних змагань. Біограми генералів та адміралів українських військових формацій першої половини ХХ століття” (співавтори М. Литвин, К. Науменко; Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1995), “Internowane żołnierze Armii UNR w Kaliczu 1920–1939” (Каліш; Перемишль; Львів, 2000), “Українська військова еміграція у Польщі 1920–1933” (Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2000), “Сmentarz Prawosławny na Woli w Warszawie. Groby ukraińskie. Przewodnik” (співавтор Р. Шагала; Варшава, 2002), “Увічнення нескорених. Українські військові мемуари 20–30-х років ХХ ст. у Польщі” (Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003), “Umarli, aby zmartwychwstała Ukraina / Померли, щоб воскресла Україна” (Перемишль, 2007), “Nekropolie i groby ukraińskich walk niepodległościowych w latach 1917–1921” (Перемишль, 2003), “Ukraińscy generałowie w Polsce. Emigranci polityczni w latach 1920–1939” (Перемишль, 2009). Погоджуємося з думкою доктора С. Стемпня про те, що О. Колянчук є “одним із найвидатніших польських знавців українських визвольних змагань 1917–1920 рр., а також долі української політичної еміграції у міжвоєнні роки”⁵. Зрештою, студії перемиського дослідника схвально оцінювали

⁵ *Стемпень С.* Людина, яка попри перешкоди стала істориком / *С. Стемпень* // Наше слово. – 2012. – 1 квітня.

не лише польські, а й українські науковці Я. Ісаєвич, Я. Дашкевич, О. Рубльов, В. Верстюк, Р. Пиріг, І. Патер та інші.

Вчений успішно поєднує наукову діяльність із громадською. Як активіст Об'єднання українців у Польщі організовує наукові конференції і круглі столи, присвячені Українській національно-демократичній революції 1917–1921 рр., зокрема річницям проголошення УНР і ЗУНР, польсько-українському військовому союзу 1920 р. О. Колянчук разом із молодшими однодумцями Р. Дроздом, Г. Курпріяновичем, Ю. Гаврилюком у 2004 р. створив Українське історичне товариство в Польщі, а також Товариство опіки над могилами українських вояків у Люблині. Завдяки його ініціативі та підтримці обласної влади Львівщини, суспільно-культурного товариства “Надсяння” (голова В. Середа) відновлюються військові меморіали та окремі поховання урядовців і вояків Армії УНР у Люблині, Каліші, Варшаві, Тарнові, Кракові, Ланцуті, Перемишлі та інших місцевостях. Вказані проблеми науковець неодноразово актуалізував на зустрічах із президентами і прем'єр-міністрами України у Посольстві України у Варшаві. Спільно з дружиною Лідією і сином Ярославом (обоє знані офтальмологи) О. Колянчук є також членом Українського лікарського товариства, меценатом низки видань українських книг, реставрації українських церков у Перемишлі та інших містах Польщі. За активну суспільно-корисну діяльність Президент України В. Ющенко нагородив О. Колянчука орденом “За заслуги” III ступеня, а голова Львівської обласної ради О. Панькевич Грамотою та іменним годинником.

Колеги вченого в Польщі та Україні завжди відзначають його загальну ерудицію, тактовність, розсудливість, оптимізм і невичерпну енергію. У студіях О. Колянчука немає зайвого теоретизування, натомість їм притаманні наукова об'єктивність та достовірність, інформаційна новизна, міждисциплінарний підхід. Як відомо, вчений є не лише фаховим літописцем військово-політичної історії УНР, але й пошановувачем мистецької спадщини наддніпрянських політемігрантів (зокрема М. Добряка, з яким тривалий час товаришував). У свої вісімдесят років наш талановитий колега і друг перебуває у науковому пошуку і залишається відданим охоронцем української історії та культури, загалом демократичних суспільних ідеалів.